

MAFKURA VA MAFKURAVIY IMMUNITETNING JAMIYAT HAYOTIDA TUTGAN O'RNI

Xolikov Yuldosh To'ychiyevich, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil izlanuvchisi

THE ROLE OF IDEOLOGY AND IDEOLOGICAL IMMUNITY IN THE LIFE OF SOCIETY

Holikov Yuldash Tuychievich, Independent researcher at the Institute of Socio-Spiritual Research at the Republican Center for Spirituality and Enlightenment

РОЛЬ ИДЕОЛОГИИ И ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ИММУНИТЕТА В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

Холиков Юлдош Туйчиевич, Независимый исследователь Института социально-духовных исследований при Республиканском центре духовности и просвещения

<https://orcid.org/0009-0009-6391-3409>

e-mail:

xalikovyuldosh@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada mafkuraning jamiyatdagi ahamiyati, mafkuraviy ta'limot va dasturlarning insoniyat rivoji va taraqqiyoti uchun xizmat qilishi, ularning rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, muallif mafkuraviy immunitetni shakllantirish va uning shakllanishida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar, istiqbolda uning yechimini ta'minlaydigan taklif va tavsiyalarga e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: mafkura, mafkuraviy immunitet, g'oya, g'oyalar tizimi, buzg'unchi mafkura, bunyodkor mafkura, g'oyaviy tarbiyalash, mafkuraviy plyuralizm.

Abstract: The article scientifically analyzes the importance of ideology in society, the service of ideological teachings and programs to the development and progress of mankind, and the trends of their development. The author also draws attention to the formation of ideological immunity and the problems that may arise during its formation, suggestions and recommendations that will ensure its solution in the future.

Keywords: ideology, ideological immunity, idea, system of ideas, destructive ideology, creative ideology, ideological education, ideological pluralism.

Аннотация: В статье научно проанализировано значение идеологии в обществе, служение идеологических учений и программ развитию и прогрессу человечества, тенденции их развития. Также автор обращает внимание на формирование идеологического иммунитета и проблемы, которые могут возникнуть при его формировании, предложения и рекомендации, которые обеспечат его решение в перспективе.

Ключевые слова: идеология, идеологический иммунитет, идея, система идей, деструктивная идеология, созидательная идеология, идеологическое воспитание, идеологический плюрализм.

KIRISH. Tarixning barcha davrida yangicha, mustaqil tafakkurga jamiyatning o'zi ehtiyoj sezishi obyektiv zarurat ekanligini kuzatishimiz mumkin. Bu masala ayniqsa, mustaqillik tufayli yanada faollashadi. Mustaqil tafakkur, yangicha dunyoqarash o'z navbatida

jamiyatni ham tubdan yangilanishini ta'minlaydi. Shubhasiz, mustaqillikni mustahkamlashning muhim shartlaridan biri bu xalqni mafkuraviy jihatdan qurollantirishdan iboratdir. Mafkura bu bir butun tizimlar – siyosat, huquq, axloq, din, falsafa

bilan boyigan ilmiy qarashlar, g'oyalar va fikrlar yig'indisidan tashkil topgan.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI. Tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, mafkurada manfaatlarini ifodalayotgan guruh va qatlamlarning o'tmishi, bugungi kuni va istiqboli o'z ifodasini topadi. Mafkura har qanday jamiyat hayotida zarur. Bu haqida ilmiy izlanishlar olib borgan va borayotgan tadqiqotchilar o'zlarining asarlarida ta'kidlab o'tishgan, jumladan, D.Mamatkulov (2018), Q.Nazarov (2002), A.Ochidiyev (2009), Sh.To'rayev (2022), A.Sharipov (2021)lar mafkuraning jamiyatdagi ahamiyati, uning tarkibiy qismlari va vazifalari, mafkuraviy immunitetning obyektiv zarurat ekanligi kabi masalalarga e'tibor qaratishgan. Amerikalik tadqiqotchi Z.Bjezinskiy (1993) mafkura siyosiy murosa yoki to'qnashuvning, intellektual kelishuv yoki qarama-qarshilikning manbaini tashkil qilishi mumkin, deya xulosa beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Maqolada mafkura tushunchasi, uning ilmiy-nazariy tomonlari muhokama qilinadi. Mafkuraning jamiyatdagi o'rni va mafkuraviy immunitetning ahamiyati tavsiflanadi. Tadqiqotchilarning bu boradagi ilmiy izlanish va tadqiqotlari tahlil qilindi va O'zbekiston jamiyatida mafkuraning bunyodkorlik funksiyalarini takomillashtirish yuzasidan berilgan xulosalar ilmiy jihatdan asoslantirildi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR. Mafkura (arabcha "fikrlar majmui") – muayyan ijtimoiy guruh, qatlam, millat, jamiyat, davlat manfaatlarini, orzu-istak va maqsad-muddolari ifodalangan g'oyaviy-nazariy qarashlar va ularni amalga oshirish tizimi[15]. Mafkura insoniyatni ma'lum bir maqsad atrofida birlashtiruvchi, uyushtiruvchi amaliy xatti-harakatlar va yo'nalishlarga oid fikr va g'oyalar majmuidir. Demak, turli shakl va mazmundagi fikr (g'oya)larning yig'indisini mafkura ifodalab berar ekan. Shundan kelib chiqib, ular, ya'ni mafkura va g'oya o'rtasida dialektik bog'liqlik mavjud. Mafkura va g'oya o'rtasidagi umumiylik – bu maqsad mushtarakligi bo'lsa, juz'iylik – maqsad va vosita farqidadir. Bu o'rinda g'oya maqsadni, mafkura esa maqsadga erishish vositasini ifoda etadi[7]. Mafkura g'oya (fikr)lar orqali boyiydi va undan kuch olib, maqsad, mazmun va shaklga qarab jamiyatni ilgarilanma harakatga keltiradi yoki aksincha tanazzulga yuz tutishiga olib keladi.

Insoniyat tarixida turli-tuman mafkuralar bo'lgan. Turli xalqlar va ijtimoiy kuchlarning g'oyaviy rahnamolari, mutafakkir va arboblari o'zlarining manfaat va maqsadlaridan kelib chiqib mafkuraviy ta'limot va dasturlar ishlab chiqqanlar[5]. Albatta, yaratilgan mafkuraviy ta'limot va dasturlar uzoq vaqt davomida insoniyat rivoji va taraqqiyoti uchun xizmat qilgan va bugungi kungacha yetib kelgan. Masalan, Konfutsiy, Aristotel, Forobiy va boshqa ta'limotlarini ko'rsatishimiz mumkinki, bu jamiyat hayoti taraqqiyotiga hozirga qadar xizmat qilib kelmoqda.

D.M.Mamatqulovning fikricha, mafkura uch tarkibiy qismdan tashkil topadi. Bular: muayyan tizimga solingan (ilmiy, falsafiy, diniy va boshqa tomondan asoslangan) g'oyalar, kategoriyalar, prinsiplar majmui; mafkuradagi g'oyalar, kategoriya va prinsiplarni jamiyatga tatbiq etuvchi subyektiv omillar (mafkuraviy institutlar, muassasalar, tashkilotlar); g'oya va kategoriyalarni jamiyatga tatbiq etish jarayonida qo'llanilgan yo'llar, usullar va vositalar[4]. Ushbu tarkibiy qismlar bir butunlikda mafkurani tashkil etadi.

Ma'lumki, har qanday jamiyatning maqsadi – taraqqiyot va rivojlanishga erishishdir. Rivojlanish g'oyasi, tarixda kuzatilganidek, umuminsoniy qadriyat hisoblanadi. Ammo ushbu rivojlanish yo'llari va vositalarini izlashda mafkuralar bunyodkor va buzg'unchi bo'ladi. Buzg'unchi mafkuralar rivojlanishni o'zgaralar hisobidan amalga oshirishni targ'ib etsa, bunyodkor mafkuralar rivojlanishni o'z kuchi va imkoniyatlaridan kelib chiqib, bilimlar asosida amalga oshirishni maqsad qilib oladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz" [8] degan fikrlari ham tasdiqlaydi.

Har qanday mafkura jamiyatda yangi paydo bo'lgan ijtimoiy-siyosiy kuchlarning talab-ehtiyojlari, maqsadlarini ifoda etuvchi yangi g'oyaviy tizim sifatida vujudga keladi va asosan, quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'yadi: 1) muayyan g'oyani odamlarning ongiga va ruhiyatiga singdirish; aholining turli guruhlarini birlashtirish; 2) ko'zlangan maqsad va niyatlarga erishish uchun odamlarni safarbar etish; ularni ma'naviy-ruhiy rag'batlantirish; 3) aholini, ayniqsa, yosh avlodni g'oyaviy tarbiyalash va mafkuraviy immunitetni shakllantirish; 4) boshqa mafkuraviy va g'oyaviy

ta'sirlardan himoya qilish [5] va boshqalar. Haqiqatan ham, mafkura jamiyat a'zolarining mushtarak maqsadlari, orzu va intilishlarini birlashtirib turgan umumiy bilimlar tizimi bo'lganligi uchun ham jamiyat taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mafkuraning vazifasi – odamlarning ongini shakllantirish va ularning ongiga ta'sir qilish orqali ularni nazorat qilishdir. Mafkura ilm-fanni oldinga qo'yilgan maqsadga erishish vositasi sifatida ishlatib, xulq-atvor stereotiplarida ham yaqqol namoyon bo'ladigan ma'lum ongli stereotiplarni yaratadi. Jahon dinlari – global miqyosdagi, davrlar miqyosidagi mafkuralarning namunasi. Biroq, bunday ishonch da'vat, sinf, odamlar va insoniyat chegarasida aytilgan mafkuradan farqli o'laroq aynan inson e'tiqodiga qaratiladi. Shunday qilib, ma'naviyatni zamonaviy ta'limning mafkurasini deb hisoblash mumkin [16]. Shu o'rinda mafkuraning ijtimoiy vazifasi haqida ham qisqacha to'xtalib o'tsak. Mafkuraning ijtimoiy vazifasi bevosita kishilik jamiyati taraqqiyotining bosqichlari bilan belgilanadi. U turli davrlarda turli-tuman ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, huquqiy ta'sirlar natijasida dunyoga keladi va o'z davrida odamlar tafakkurini boyitishga, ularni yangi g'oyalar bilan qurollantirishga zamin yaratadi.

Har bir davr mafkurasini o'sha davr davlatlari manfaatlaridan kelib chiqib, taraqqiyotning ijtimoiy-siyosiy yo'nalishlarini u yoki bu darajada belgilab berishga xizmat qiladi. "Jamiyatda ijtimoiy tabaqa, toifa va guruhlarining faoliyati, ishlab chiqarish va taqsimlash jarayonidagi o'rni bir xil emas. Shu sababli ham ularning o'ziga xos obyektiv (jamiyat bilan bog'liq bo'lgan) va subyektiv (shaxs bilan bog'liq bo'lgan) manfaatlari mavjud bo'ladi. Lekin ular ushbu manfaatlar nimadan tashkil topganligini har doim ham anglashmaydi. Albatta, manfaatlarni to'g'ri anglamaslik va hisobga olmaslik jamiyatda turli qarama-qarshiliklar, ziddiyat va to'qnashuvlarga sabab bo'ladi, muammolar esa o'z yechimini topmaydi. Manfaatlar to'qnashuvi natijasida jamiyatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligiga putur yetadi" [2].

A.Ochilidiyevning fikriga ko'ra: "...mafkuradan ko'zlangan maqsad kelajakda erishilishi lozim bo'lgan natijalar bo'lsa-da, ana shu natijalar hamisha ham insoniyatga ezgulik yo'lida xizmat qilayotgani yo'q" [11]. Ayrim mafkuralar jamiyatni izdan chiqarishga olib kelmoqda.

Har qanday ijtimoiy g'oya faqat ma'lum bir mafkuraviy qarashlar doirasidagina o'zining uyushtiruvchilik va yo'naltiruvchilik salohiyatini, jozibadorlik kuchini namoyon qila olishi mumkin. Insoniyat rivojlanish tarixining hamma zamonlarida ma'lum bir maqsadlarni ko'zlangan mafkuralar tufayli natijalarga erishilgan. Har qanday natijalarga erishish uchun kishilarda to'plangan bilim va malakalar, ularning ma'lum bir g'oyalar atrofida birlashishiga xizmat qilgan. G'oyalar tizimining bir maqsadga aylanishi o'sha jamiyatlarning dasturi sifatida mafkuraga aylanganini ko'rish mumkin [13].

Mafkuraviy plyuralizm jamiyatda yangi yangi g'oyalar paydo bo'lishiga, turli xalqlar, millat va elatlar, siyosiy guruhlarning manfaatlarini birday, teng va adolatli ro'yobga chiqarishga sharoit yaratadi. Z.Bjezinskiyning fikriga ko'ra, mafkura siyosiy murosa yoki to'qnashuvning, intellektual kelishuv yoki qarama-qarshilikning manbaini tashkil qilishi mumkin. Shuning uchun ham u birinchilardan bo'lib mafkuraviy ma'nolarni bir mamlakatga, muayyan bir mintaqaga, global miqyosda insoniyatga taalluqli geopolitik maqsadlar bilan birlashtirdi [1].

Tadqiqotimizda "mafkuraviy immunitet" tushunchasiga ham e'tiborimizni qaratishni maqsadga muvofiq deb bildik. Jamiyatda siyosiy immunitet, madaniy immunitet, ma'naviy immunitet kabi tushunchalar va ularning ildizlari uchraydi. "Mafkuraviy immunitet" tushunchasi ham jamiyatga tegishli bo'lib, u tibbiyot atamasidagi "immunitet" tushunchasi bilan bog'liq holda keladi.

Shu o'rinda immunitet so'zining ma'nosini ham tahlil qilsak. "Immunitet" so'zining ma'nosi "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da (lotincha – qutulish, xalos, xoli bo'lish) tibbiyot nuqtayi nazaridan yondashilib, organizmning o'zidan irsiy jihatdan yot xususiyatlari bilan farq qildadigan, uning butunligiga va biologik o'ziga xosligiga zarar yetkazadigan mikroorganizmlar (kasallik qo'zg'atuvchilar), zaharli moddalar va boshqalardan himoyalaniş reaksiyasi [19] deb keltirilgan. "Falsafa qomusiy lug'ati"da – immunitet kishi organizmining turli kasalliklardan himoya qila olish qobiliyati" [15], deyiladi. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'atida, "Immunitet – shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyatni turli zararli g'oyaviy ta'sirlardan asrashga xizmat qiladigan g'oyaviy-nazariy qarashlar va qadriyatlar tizimi" [6] sifatida ta'riflanadi.

Demak, immunitet kishida yot, begona narsa va hodisalarga qarshi tura olishlik va unga qarshi himoyalaniş qobiliyatini yuzaga kelishi desak, yangilishmagan bo‘lamiz. Fikrimizni M.Yuldashevaning quyida keltirilgan argumentlari ham isbotlaydi: “Immunitet, o‘z navbatida odamni to‘g‘ri yo‘ldan “ozish”dan, turli yo‘llarga adashib, keyin pushaymon bo‘lishlardan, baxtsizlikdan, millatni esa parokandalikdan, parchalanishlardan, sinfiy yoki mahalliy bo‘linishlardan asrab qoladi” [18].

Ta‘kidlaganimizdek, immunitet nafaqat bu tibbiyot atamasi, balki bugungi kunda zamonaviy ijtimoiy fanlar “mafkuraviy immunitet” tushunchasini fanga olib kirib undan foydalanmoqda.

Professorlar Q.Nazarov, A.Ochildiyevlar tomonidan yozilgan izohli lug‘atda “Mafkuraviy immunitet” – ma‘naviy barkamol, irodasi baquvvat, iymoni butun shaxsni tarbiyalashda, har qanday reaksiyon, buzg‘unchi kayfiyatga ega, g‘oyaviy tashabbuslarga bardosh bera oladigan yoshlarni tarbiyalash”[9] bilan bog‘liq tushuncha deyilsa, “Mafkuraviy immunitet aslida davlat va millatning ma‘naviy birligi bo‘lib, ularning ma‘naviy sog‘lomligini himoya qiluvchi g‘oyaviy qalqon vazifasini bajaradi”[12], deb ta‘kidlaydi prof. I.Saifnazarov.

“Mafkuraviy immunitet – shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyatni turli zararli g‘oyaviy ta’sirlardan himoya qilishga xizmat qiladigan g‘oyaviy-nazariy qarashlar va qadriyatlar tizimi”[15], - deb ta‘rif beriladi falsafiy qomusiy lug‘atida. “Mafkuraviy immunitet – ma‘naviy barkamol, irodasi baquvvat, iymoni butun shaxsni tarbiyalashda, har qanday reaksiyon, buzg‘unchi xarakterdagi g‘oyaviy tashabbuslarga bardosh bera oladigan yoshlarni tarbiyalashda qo‘l keladi”[17]. Ta‘kidlanganidek, har qanday kasallikning oldini olishda inson organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Mafkuraviy immunitet – tartibga solingan, yaxlit tizimga aylantirilgan bilim, tasavvur va g‘oyalar majmui bo‘lib, u har qanday tahdidlarga bardoshli, o‘zligini saqlagan holda jamiyatda munosib o‘rin egallashga, yot mafkuralarga faol qarshi turishga chorlaydigan inson yoki jamiyatda hosil qilingan kuch. Ayni paytda, mafkuraviy immunitet har qanday tahdidlarni bartaraf etishning barqaror mexanizmiga aylanadi [14]. “Mafkuraviy immunitet” shakllanishida ezgulik, odamiylik,

gumanizm g‘oyalar, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasi bilan birgalikda mafkuraviy tarbiya tamoyillarga e‘tibor qaratmog‘imiz darkor [10].

Ana shunday kuchli mexanizmni tashkil etuvchi mafkuraviy immunitetning o‘ziga xos shakllanish xususiyatlarini quyidagilarda ko‘rish mumkin bo‘ladi: Birinchidan, insonning umumiy immunitet tizimi ikki yo‘nalishda bo‘ladigan bo‘lsa, mafkuraviy immunitet hosil qilinuvchi sifatida shakllantirib boriladi. Ikkinchidan, u har bir avlod uchun alohida xususiyatga ega bo‘ladi. Bunda avlodlar orasidagi aloqadorlik, munosabatlar, ya‘ni qadriyatlar tizimidagi vorislikni kuchaytirish yangi avlodda har tomonlama barqaror mafkuraning shakllanishiga olib keladi. Uchinchidan, immunitet tizimi shakllangandagina jamiyatda taraqqiyot barqaror rivojlanish yo‘liga kiradi, fuqarolarda daxldorlik fazilati kuchayib boradi[21]. Zamonaviy jamiyatda kishilarimizda yot va zararli g‘oyalarga qarshi kurashish uchun mafkuraviy immunitetni hosil qilish va uni yuksaltirish zarur bo‘ladi. “Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi”[20], deya izohlaydi.

XULOSALAR. Ta‘kidlash kerakki, mafkura, mafkuraviy immunitet tushunchalarining mohiyatini to‘la anglab yetmasdan turib, uni shakllantirish, yot, buzg‘unchi g‘oyal va mafkuralarga nisbatan jamiyat immunitetini shakllantirib bo‘lmaydi. Buning uchun jamiyat mafkuraviy immunitetini hosil qiladigan konsepsiyalar ishlab chiqishni jamiyatning o‘zi obyektiv ijtimoiy zaruratga aylantirmoqda.

Mafkuraviy tarbiya jarayonida kishilarda vayronkor va buzg‘unchilikka asoslangan zo‘ravonlik mafkuralariga qarshi kurashish uchun mafkuraviy immunitetni shakllantirishga alohida e‘tibor beriladi. Bu uzoq davom etadigan jarayondir. Mafkuraviy immunitetni shakllantirish kishilar ongiga bir xil g‘oyani zo‘r berib tiqishtirish, singdirish emas, balki odamlarda mustaqil fikrlash, oq-qorani ajratish, buzg‘unchi mafkuralarga qarshi hushyor va ogoh bo‘lish xususiyatlarni tarbiyalash demakdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бжезинский З. Вне контроля. Глобальный беспорядок накануне XXI столетия. – Нью Йорк: 1993. – С.113.
2. Berdikulov S. O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik milliy modelining falsafiy genezisi va rivojlanish istiqbollari. Fals. fan. dokt. diss. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016. – B. 53.
3. Душаев А.Ж. Глобализация и идеологический иммунитет // Молодой учёный. – № 13 (93). Июль, 2015. – С. 826.
4. Mamatqulov D. Malaka oshirish jarayonida umumta'lim maktab rahbarlarining mafkuraviy kompetentliligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Ped. fan. bo'yicha fal. dok. ... dis. – Toshkent, 2018. –143 b.
5. Mafkura // <https://qomus.info/encyclopedia/cat-m/mafkura-uz/> - elektron resurs
6. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2021. – B.306.
7. Milliy g'oya: asosiy tushuncha va tamoyillar. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tizimidagi oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – B.56. (218 b).
8. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // <http://uza.uz/oz/politics/onun-ustuvorligi-va-inson-manfaatlarini-taminlash-yurt-tara--07-12-2016> - elektron resurs.
9. Nazarov Q., Ochildiyev A. Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalar (qisqa izohli tajribaviy lug'at). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2002. – B.79.
10. Ortiqov O.R. Talabalarda mafkuraviy immunitetni rivojlantirish. Monografiya. – Buxoro: Durdon, 2021. – B. 39-40. (– 152 b).
11. Ochildiyev A. Globallashuv va mafkuraviy jarayonlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2009.
12. Saifnazarov I., Saifnazarova F. Mafkuraviy xurujlar nima? – Toshkent: “Ma'naviyat”, 2015. – B.17.
13. To'rayev Sh. Milliy g'oya va mafkuralar tarixi. – Toshkent: Muharrir, 2022. – B. 6-11.
14. To'rayev Sh.N. Mafkuraviy tahdidlarning ma'naviy jarayonlarga ta'sirini oldini olishning ijtimoiy-falsafiy asoslari. Fals. fan. doktori (DSs) diss. – Toshkent, 2023. – B. 164.
15. Falsafa: Qomusiy lug'at / Tuzuvchi va mas'ul muharrir Q.Nazarov. – Toshkent, 2004. – B.244.
16. Sharipov A.Z. Yangilanayotgan O'zbekistonda ma'naviy-mafkuraviy jarayonlar transformatsiyasi. Fals. fan dokt.diss. – Toshkent, 2021. – B. 58-59.
17. Ergashev I. va boshq. Milliy istiqloq g'oyasi. – Toshkent: Akademiya, 2005. – B. 93.
18. Yuldasheva M.M. Hozirgi davr yoshlar dunyoqarashida ma'naviy-mafkuraviy xurujlarning oldini olish zaruriyati // Zamonaviy targ'ibot texnologiyalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari: respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent: MUXR PRESS, 2024. 481 bet.
19. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2007. – B. 202.
20. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 22-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasi. (2017-yil 22-dekabr). – Toshkent: O'zbekiston, 2018. – 20 b.
21. Quronov M., Jabborov H.X. Yoshlarda barqaror mafkuraviy immunitet shakllantirishning pedagogik-psixologik treninglari. – Toshkent: Muharrir, 2019. – B. 6.

